

Kikker in de keel

Bij een zaak in Bretagne, behandeld door Nic. Brandt in zijn doctoraalthese uit 1662, zegt de ondervraagde vrouw ter verklaring van het opzwellen van haar keel, zodat ze een tijd niet kon praten, dat ze bezeten was door twee demonen, die in haar waren gekomen door het eten van een appel, die ze van een tovenaer had gekregen.¹ In Nederland wordt gezegd, als iets in je keel je hindert met praten: *Ik heb een kikker in mijn keel.*² Volgens Van Dale's *Idioomwoordenboek* heb je, als je *een kikker in de keel* hebt, een hardnekkige kriebel in de keel en moet je steeds maar kuchen. En voegt toe: 'Men kon vroeger ook *een graat in de keel hebben, of een roggestaart*, d.w.z. de staart van een rog; vroeger diende die als voedsel.' Een geheel andere verklaring geeft Harrebomée van *Hij heeft een' kikker in zijne keel*: 'Dit spreekwoord wordt gebruikt van iemand, die veel en op onaangename toon spreekt. Men vergelijkt zijne taal bij het gekwaak van den kikvorsch.' En over de graat: 'Hij zingt, alsof hij eene garnaal (*ook wel: graat*) in de keel had.'³ In het Frans zegt men schertsend van iemand, die de keel stekt (Duits: *im Halse würgt*): *Il a un chat dans la gorge*. Dit spreekwoord is behandeld door Richard Riegler, die begint met de Oude Grieken, die van iemand, die zijn stem kwijt was, zeiden: *γαλην κατεπεπόκει*: hij heeft een wezel ingeslikt. In Frans-Zwitserland noemde men in het jaar 1752 een kroepedemie *louvet* 'wolfje'; als *mal St. Loup* (*St. Leu*) duidt men keel spasmes aan. Volgens Riegler gaat deze benaming terug op een uit de oudheid overgenomen bijgeloof, dat de aanblik van de wolf verderfbrendend is. Wanneer hij de mens eerder ziet, dan deze hem, dan verliest de mens de spraak. Zo heet het thans nog in Sicilië: *Lu vitti lu lupu* 'hem zag de wolf'.⁴ In Nederland kent men: *Hij heeft een' wolf in de keel gezien* en: *Hij is verbaasd: misschien heeft hem een wolf in de keel gezien.*⁵ De aanduiding van de ziekte als 'H. Wolf' is enerzijds terug te voeren op het gebruik om ziekten naar heiligen te benoemen (b.v. het Ital. *mal di St. Valentin* 'Veitstanz' = dans van St. Vitus) en anderzijds aan de heiligen namen van de ziekten gaf, wier genezing hun specialiteit was.⁶ Lecouteux maakt melding van een *Gâteau de Saint Loup*, een driehoekig gebakje/koek, waarin men vijf gaten maakt ter herinnering aan de vijf wonden van de Heer, waarna men hem geeft aan de eerste de beste arme die men tegenkomt: aldus zullen de wolven de kudden geen kwaad doen.⁷ Dat dit bedoeld is om een behekst persoon te genezen blijkt uit de opmerking in het in 1658 uit het Frans vertaalde *The Satyrical Characters and Handsome Descriptions of the Cyrano Bergerac*, waar een 'supernatural magician' (de 'duivel') spreekt: '*I teach how to breake the Charmes of a person bewicht, To kneade the triangular Cake of St. Woolfe, and to give it in alms to the first poor body.*'⁸

¹ Lea, 872 naar Nicolaus Brandt, *Disputatio de Legitima Maleficos et Sagas investigandi et convincendi Ratione*, Giessae Hassorum 1662 n. 48

² Van Dale 1984, 1335: ik kan niet goed spreken, ben hees. [Volgens mij echter: de keel stekt.] Te Denekamp: *He hef nen kikvors in 'n hals*, hij heeft een kikvors in de keel. Hij is hees. (*Dr.Bl.* NS 2, 11)

³ Harrebomée 1980, I, 390^a.

⁴ Riegler, R., 'Zur Redensart *avoir un chat dans la gorge*,' in: *ASNS* 81/151 (1927) 277-279, hier 277f. *DAF* 387: *lou, leu* (xi^e s.), formes anc. de LOUP; etym. *Lupum*; xiii^e s.: *Les leus oït uller* = hurler 'huilen, janken'.

⁵ Harrebomée 1980, I, 390^a. Stomme verbazing; hij is met stomheid geslagen. RheinWb IX, 617: *Den hat den Wolf gesehn*, ist heiser, kan kaum sprechen Simm Daun-Mehren, Aden-Liers, Rheinb-Olerath MüEif; ID., 620: *de hot e Wolf em Hals*, ist sehr heiser Trier-Braunshsn, Koch-Lutzerath

⁶ Riegler, a.c., 279.

⁷ Lecouteux 1996, 63 naar J.-B. Thiers, *Traité des Superstitions qui regardent les Sacrements*, 4 vols., Paris 1697-1704, I, 297: *Gâteau triangulaire où l'on fait cinq trous en mémoire des cinq plaies du Seigneur, puis on le donne au premier pauvre rencontré: ainsi les loups ne feront nul tort aux troupeaux.*

⁸ Briggs 1962, 244 naar o.c., 45ff.

Op een andere voorstelling, n.l. het gezwollen zijn, berust de benoeming van keelziekten naar amfibieën. Zo wordt in het Frans met *crapaud* een keelgezwel aangeduid (*avoir un crapaud dans la gorge*), waarmee met dezelfde betekenis het Duitse *Kröte* overeenkomt. Vergelijkbaar noemen de Roemenen angina (Du: *Halsbräune*) naar de hagedis *gușter* of *șopîrlăiță*. Als volksremedie wordt voorgeschreven zich te wassen met water, waarin in de maand maart een hagedis is gekookt. Wil men een heel jaar door van keelpijn vrij zijn, dan moet men een voor de Sint-Jorisdag gevangen hagedis de keel strelen. In de omgeving van Szegedin gebruikt men daarbij de volgende formule: ‘Hagedisje, hagedisje, dan zal me de keel pijn doen, wanneer ik je weer grijp.’ Vervolgens laat men het dier vrij. In veel streken gelooft men, dat men met de hand, die de keel van de hagedis gestreeld heeft, de keelpijn van vreemde lieden door louter aanraking van de pijnlijke keel kan genezen.⁹ In het Duits wordt gezegd: *einen Knödel im Hals haben* voor ‘een brok in de keel hebben’, en *knödeln* is 1. met geknepen stem zingen, zingen als met een brok in de keel; 2. mompelen.¹⁰ In Engeland in het proces van de Northamptonshire heksen uit 1612 zijn tijdens een waterproef (*floating on the water*) drie personen uit één gezin schuldig bevonden, een vader, moeder en de zoon, Arthur Bill, welke laatste werd opgesloten. ‘En weldra na zijn opsluiting, vrezend, dat zijn oude vader zou toegeven en zo misschien iets zou bekennen wat nadelig voor hem zou kunnen zijn, liet zijn moeder bij hem komen, *to whom bewraying [reveal] his mind, they both joined together and bewitched a round ball into the throat of the father, where it continued a great while, his father not being able to speak a word. Howbeit the ball was afterwards had out, and his father proved the principal witness against him.*’¹¹ Briggs vertelt een geval uit St Blaise, Lorraine in 1601. Na een dispuut met Mengeotte Blaise over de hoogte van de betaling voor ‘hoeing’ (graven) voelde Annon Trippier plotseling een grote pijn in haar keel; de volgende dag beweerde ze een beest in haar maag te hebben dat schreeuwde als een pad en haar grote pijn gaf, omdat ze spul zwart als inkt uitbraakte. Toen ze tegen Mengeotte zei, dat ze dacht dat de beesten haar zouden doden, antwoordde ze: ze had nog nauwelijks geleden en was nog niet klaar om te sterven, maar Annon wenste dat God haar kwellingen zou beëindigen.¹²

⁹ Riegler, *a.c.*, 279.

¹⁰ Van Dale 1983, 756.

¹¹ Rosen 1969, 350 naar *The arraignment, conviction and execution of one Arthur Bill of Rounds in the county of Northampton*. Rosen in voetnoot 7: ‘Globus hystericus’ or the sense of a choking lump in the throat is a common sign of nervous derangement or hysterical fear. Several witches, rather understandably, had their speech stopped in this way. In 1574 in Londen wordt over een bezeten kind geschreven: *The manner of the voice out of the child: the lips moved with none such moving as could pronounce the words uttered, the eyelids moved, but not open; she had great swelling in her throat and about the jaws, and the voice was somewhat bigger than the child’s voice.* (ID., 237 met bij *jaws* de opmerking: Presumably from the effort of speaking without use of the normal muscles). Deze Agnes Briggs zegt over een ander meisje, dat *when she had any trance, she would swell and heave with her body marvellously, and that she did avoid [vomit] at her mouth in her trances hair, a black silk thread, and a feather; which this examinant hearing, determined to practice the like. And the same night after, the said Agnes came home, and of purpose she fell into a trance. And afore that time she had pulled some of her hair from her head, which she had put in her mouth, and in her trance she cast the same out of her mouth.* [Etc. with a little piece of lace, next a crooked pin, then two nails: *And she saith that many and sundry times she did cast out at her mouth crooked pins, which afore she had bowed and put in her mouth, but to what number she doth not remember* (ID., 237f).

¹² Briggs 1996, 121. Disease was implicitly understood as a foreign element intruding into the sufferer’s body; this idea received particularly vivid expression in stories of animals moving about in the stomach or elsewhere. Cf. ID., 72: In 1683 a Yorkshire dissenting minister, Oliver Heywood, was confronted by a worrying case: ‘He lies in his bed, hath swelling in his throat, hand cannot stir, looks as one affrighted ... One Dr Thornton ... saith it is not a natural distemper that he is troubled with, but he hath had some hurt by an evil tongue. He said he will not prescribe any medicine for him untill his water have been tried by fire, i.e. they must take his water, and make a cake or loaf of it, with wheat meal, and put some of his hair into it, and horse-shoe stumps, and then put it in the fire ...’ When

Van de kikker wordt door Plinius gezegd, dat in de keel van honden geworpen hij hun geblaf doet verstommen.¹³

In 1588 bekende een oude vrouw in Essex, dat ze drie *spirits* had, een kat, een pad en een wezel. *The Toad would plague men in their bodies* (zie 'De hostie in de Pad 2', maar de voor de hand liggende uitdrukking 'A Toad in my/your Throat' bestaat niet, daarentegen is ook in het Engels *a frog in throat hoarseness*¹⁴).

In de wereld van de sage: Een vrouw te Vessem kan niet praten; haar man geeft haar op advies van paters gloeiend hete pap; ze verslikt zich, kronkelt over de grond van benauwdheid tot een dikke bromvlieg uit haar keel het raam uitvliegt en ze weer kan praten. Ze had zeven jaar een heks in haar lijf.¹⁵ In een Schotse sage heeft een oude soldaat, gekweld door dorst tijdens een lange mars, uit een slootje gedronken en daarbij een pad (zoals achteraf bleek) ingeslikt en was jaren later ziek geworden en naar huis teruggekeerd. Zijn honger was zo groot, dat die niet te bevredigen was, maar hoeveel hij ook at, hij werd steeds magerder. Uiteindelijk verklaarde een ervaren oude man hem, dat hij een dier in zijn lijf had en een zoute haring moest kopen, rauw opeten zonder iets te drinken, naar een beek gaan en daar met open mond naast gaan liggen. De man deed het en weldra voelde hij iets in zich bewegen en uit zijn mond kwam een pad, die naar het water ging om te drinken. Toen de pad daarna weer terugwilde in zijn oude woning, sprong de oude soldaat op en doodde de pad. Velen in het dorp hebben de dode pad gezien. Daarna werd de man snel beter.¹⁶ Dit doet me denken aan een grap uit mijn jeugd (1960's) over een man met onstilbare honger, die bij de dokter komt, die constateert dat de man een 'lintworm' (draak, slang) in zijn lijf heeft, een niet onmogelijke zaak. De man moet de volgende dag terugkomen met een hardgekookt ei en een pollepel. Terwijl de dokter het ei pelt, moet de man zijn broek laten zakken en gebukt gaan staan, waarop de dokter het ei in zijn anus steekt en met een stevige tik van de pollepel naar binnen jaagt. De dag erop moet hij terugkomen weer met pollepel en ei, maar de derde dag hoeft hij alleen maar de pollepel mee te brengen, moet weer gebukt gaan staan en de dokter slaat hem met de pollepel op de anus. Dan steekt de lintworm zijn kop naar buiten en vraagt: 'Waar blijft mijn ei?', waarop de dokter hem grijpt.¹⁷ In de Ierse county Leitrim dronk

Heywood paid a visit himself he 'perceived their imagination that, upon their using these means, the witch that had hurt him would come and discover all'; since he 'utterly disliked it' he persuaded the family to resort to fasting and prayer instead. (Heywood, *Diaries*, iv, 53f)

¹³ Ch. Hünemörder, in: *LdM* 6, 16 (naar Plinius 32, 140?). Hier is natuurlijk niets magisch aan: de hond vindt het gewoon een lekker hapje en heeft met het eten geen tijd meer om te blaffen.

¹⁴ Webster 1989, 381: een kikkervisje is een 'tadpole'; kikkerdril is 'frog spawn'. Een 'frog-march' is: to carry (someone putting up a resistance, e.g. a schoolboy or a criminal) face downwards parallel with the ground, each limb being held by one person. Het woord 'frog' heeft veel betekenissen: an attachment to a belt for a bayonet or a sword // a coat-fastening consisting of a loop (often of braid) and a spindle-shaped button (sometimes tasselled), used e.g. on duffel coats and in highly ornamental form on some military full-dress uniforms // a perforated flower holder used to assist with arrangements. Ook: a V-shaped pad of elastic, horny but sensitive substance in the middle of the underside of a horse's hoof. Ook: a grooved iron device at an intersection of railroad (or streetcar) tracks to allow passage across, or to, another line // a device for supporting and insulating intersecting trolley wires.

¹⁵ Janssen 1978, 23f (paters uit Hei-Tongeren).

¹⁶ Agricola 1967, 115 n°159 (Napier, 103f).

¹⁷ De grap is gebaseerd op het Pavlov-principe van de hond, die getraind is te eten als hij een belletje hoort en begint te kwijlen bij het horen van het belletje (met *pollepel* wordt hier een soepopscheplepel bedoeld). Zie AT 285* *Snake Enticed out of Man's Stomach*. Patient fed salt: animal comes out for water [Mot. B784.2.1] van VS-Ieren; Italiaanse novella Rotunda; 3x Pools. Vgl. het verhaal van de 19^e-eeuwse *curé* Arbaud, die doorging voor een grote dokter ondanks zijn moeilijke humeur. 'En toen de gendarmes kwamen om hem te arresteren, genas hij een van hen van de "worm" (*ver*) enkel door de man aan de voeten op te hangen en warme melk te bieden aan de worm, die door de mond van de gendarme naar buiten kwam' [aangetrokken door de geur van de warme melk]. (Gennep 1948, 103 naar *Bul. de la Soc. d'Etudes Hautes-Alpes* 1891, 186-198)

een man water uit een *bog-hole* en slikte daarbij een *newt* (watersalamander) in, die men aldaar ‘man-keeper’ noemt. Zijn eetlust nam ongelooflijke vormen aan, dus ging hij naar een dokter, die vroeg of hij ooit water dronk buiten in het veld. De man bevestigde dat en de dokter zei, dat hij waarschijnlijk een *man-keeper* moet hebben ingeslikt. Hij moest een *pound* zout inslikken en geen druppel meer drinken, maar zijn hoofd boven een bak water houden. Hij deed dit en een hele familie kwam naar buiten, waarvan de laatste zo groot was als een kat.¹⁸ Elders behandel ik het verhaal over de meeëter van Kirk, wat Briggs deed denken aan het ‘common’ volksgeloof dat zulke mensen (die zoveel eten zonder verzadiging) per ongeluk een hagedis of een vraatzuchtig monster hebben ingeslikt. In Sussex is dit bekend als een *nanny-wiper*.¹⁹

In zijn *Batavische Arcadia* zegt Johan van Heemskerck (1637) bij monde van Waermond, dat er mensen zijn, die zich inbeelden *Kickvorschen in den buyk te hebben*.²⁰ Vroeger heerste aldus Bächtold-Stäubli algemeen de waan, dat men bij een dronk uit slecht water of putten *Laich* (dril) van menig dier, zoals van een kikker, pad of blindworm, in het lijf krijgt, en men zou het kwaken van de in het lichaam zich ontwikkelde dieren duidelijk gehoord hebben.²¹

In een Grieks sprookje uit de collectie Hahn n°33: ‘Von einem, der die Vogelsprache erlernte’ heeft de koningin een pad in haar lijf; ze wordt genezen door de held, die de taal der dieren kent (AT 671, zie ‘De hostie in de pad 1’), en de pad beveelt haar lichaam te verlaten.²²

Fraser vertelt in zijn *Deuterioskopia* (publ. 1707) dat ‘a Gentleman, that had been a great proficient in Physick himself, imagined at length that there was a quick Frog (levende kikker) in

¹⁸ Duncan, in: *FL* 5, 186. Het verhaal heeft nog een staartje, want de dwaze kerel hield zijn mond te lang open en eentje sprong terug (waarom is een raadsel, want het zout is niet weg) en kon er niet meer uitgekregen worden en de arme man leefde niet lang meer. De beste versie is te vinden in Hyde, *Beside the Fire*. Het zout eten komt voor in een merkwaardig (dreadful, aldus Newall 1971, 63f) gebruik [op midsummer night], dat de Schotten met de Ieren delen, waarbij de dooier uit een hardgekookt ei wordt gehaald en de holte opgevuld met zout en dan in zijn geheel opgegeten, waarna *the victim* geen water mag drinken tot de ochtend. En als ze droomt dat haar minnaar haar water komt brengen, betekent dat dat ze de bons gaat krijgen. Dit was al bekend aan John Aubrey (1686), die schrijft over ‘A magi[c]all Receipt to know whom one shall marry. Egges roasted hard and the yelke taken out and salt putt in its sted, sc. filled up; to be eaten fasting without supper when you goe to bed.’ Leland (1972, 76) beschrijft deze ei-methode voor Northumberland, waar dit bedreven wordt op de vooravond van St. Agnes (21-1). Na het eten van het ei moet het meisje achteruitlopen met de woorden: ‘*Sweet Saint Agnes, work thy fast, / If ever I be to marry man, / Or man be marry to me, / I hope him this night to see.*’ Het gaat er dus niet om of je wel of niet de bons krijgt, maar om het zien van de toekomstige verloofde in de droom.

¹⁹ Briggs 1959, 29, n. 1 naar Latham, ‘West Sussex Superst.’, in: *FL-Rec.* I, 1878, 48f (zie §3.5.5 nt.). Een *wiper* is een ‘wisser’: wij zeggen: *Hij eet je de oren van het hoofd*; zou bedoeld zijn, dat de nanny wordt opgevreten?

²⁰ Heemskerck 1925, 50 (Laan 1981, II, 143 naar 8^e druk, 41). Waermond stelt het op één lijn met mensen, die zich inbeelden *doot te zyn, of van glas te wesen, ... of met haer neus tot op haer schoenen te reycken, ... Sulcks soo vast geloovende, datse op dat geloof souden willen sterven*. En vertelt dan het verhaal van een man, die dacht een trommel in zijn hoofd te hebben; tenslotte kwam hij bij een ervaren dokter, die de bekende ‘keisnijder’-truc uithaalde door een klein trommeltje in zijn hand te verbergen, met een mes een snee in zijn hoofd te maken en daar het trommeltje uit te halen. Deze truc wordt heden ten dage in het Verre Oosten toegepast als ‘opereren zonder mes’: de ‘dokter’ heeft een kippenlever in zijn hand en doet of hij die uit de buik van de patiënt haalt. De keisnijder is vooral bekend van de spotprent, die Breugel maakte, b.v. in Muchembled 1979, afb. 10, waar vooraan in het ei het sneetje in het voorhoofd wordt gemaakt; anders bij Beek 1969, 64. Beek, 65 over het keisnijden: Het ziekmakende agens kan gematerialiseerd gedacht en uitgedreven worden: de worm, de steen of de spin in het hoofd, verwijzend naar Van Gils, *Het snijden van den kei*, 1310. In het in 1658 uit het Frans vertaalde *The Satyirical Characters and Handsome Descriptions of the Cyrano Bergerac*, 45ff, zegt een ‘supernatural magician’: ‘*I cure sick Persons of the Hob-thrush, by giving them a blow with a forke Just between the two eyes.*’ (Briggs 1962, 244). [Thrush (lijster) heeft ook een medicinale betekenis: spruw; en staat informeel voor ‘vaginale infectie’ (EWB 1337a); Hob = kabouter.]

²¹ Bächtold-Stäubli, in: *HDA* III, 126, die wijst op een in 1735 te Rotenburg verschenen boekje: *C.F. Hoehstättin, D. observatio de femina per 15 annos ex ingenti copia ranarum vivarum, corpore contentarum, aegrotante*. Tegen dit euvel kende men in de 16^e eeuw een reeks van ‘abstrusen’ middelen.

²² BP I, 322.

his Belly; and after he had travelled over a good part of Italy, and consulted with the Doctors of Padua, yet could not be cured, or dissuaded: He came at length to the learned Physician Platerus, in Basil, who told him that a Frog by certain experience is known not to live above three years, so that his Distemper continuing longer than three years, could not be caused by the Frog that could not live so long: Moreover that his Stomach would strangle the Frog, and that the Frog could not live any considerable time out of its own Element, the Water; so that the properest and most specifick Medicines being made use of, it were a shame for him to be so obstinate; at last he was persuaded, and his fancy Satisfied.²³

Teenstra meldt over de Friese *Tjoensters*, ‘Concubines van den booze’ en boosaardige giftmengsters (*venifica’s*), dat zij de *betjoenden* lijder (*Epodus*) bij voortduring doen kwijnen, *hebbende deze allerlei ontuig en somtijds padden in de maag*, waardoor de hulp van de duivelbanner of een ‘wonderdoctor’ moet worden ingeroepen.²⁴ Een 14-jarig meisje te Warfleth in Oldenburg leed al een hele tijd aan vreselijke pijn in haar buik; het leek of er een beest in zat. Dokters werden geraadpleegd en tenslotte kwam een wijze vrouw uit Bremen, die bevestigde dat er een dier in haar lijf zat. En men herinnerde zich dat het meisje een hele mooie appel had gekregen van de buurvrouw, die een slechte naam had. De wijze vrouw gaf het meisje iets in en riep tegen het dier: ‘Wil je nu weg of niet?’ ‘Ik wil eruit!’ klonk het uit het lijf en meteen kwam er een sterk behaard dier uit haar schaamte (*ex pudendis*, in het Engels wel *beaver* of *pussy* geheten) en verdween in een muizengat. Het meisje was genezen.²⁵ Friederike uit Wiedensahl (Westfalen) vertelde, dat toen ze een kind was, ze een peer van een oude man kreeg en opat. Bij thuiskomst was ze ziek geworden en er werd een man uit velden bijgehaald, die iets meer kon, en haar een middeltje gaf om in te nemen. Met veel moeite kwam er een hagedis uit, die op haar bed zat en haar met grille ogen aankeek en toen naar beneden sprong en verdween. Daarna kwamen er nog veel meer hagedissen los.²⁶

²³ Hunter 2001, 197. Als voorbeeld van ‘all the learned Physicians of the World, know too well by experience what great labour they have to cure the deceptions of the fancy, especially in Hypochondriack diseases.’ Hunter merkt op: The reference is apparently to *Praxeos medicae tomi III* (1602) by the Swiss physician, Felix Plater (1536-1614).

²⁴ Teenstra 1858, 30. Wat hij met *Epodus* bedoelt, is me een raadsel. *Epodes* zijn een soort zeevissen; *epodos* is een versregel (epode) of gedicht. [Ook in ID., 1846, 117: ‘den betjoenden lijder (*Epodus*)’].

²⁵ Laan 1981, II, 63 naar Strackerjan II, 305. Dit verhaal is te vinden in *1001-nacht* als ‘Het verhaal van de prinses en de aap’ (Leeuwen 2000, II, 296f): Een op seks beluste prinses heeft het aangelegd met een aap en toen haar vader het ontdekte, besloot hij haar te doden. Zij ontdekte dat, verkleedde zich als man en ging er vandoor met de aap. Ze vestigden zich in Caïro en elke dag kocht ze vlees bij een jonge slager, die haar bleekheid merkte en besloot haar (hem) te volgen. Hij gluurde door een raam en zag haar vrouwenkleden aandoen en seks met de aap bedrijven. Hij ging toen de prinses bezwijmd neerlag naar binnen, doodde de aap en nam het meisje tot vrouw, zeggend dat hij het net zo vaak kon als de aap. Hij kon het echter niet volhouden en klaagde zijn nood bij een oude vrouw, die hem een pan vol scherpe azijn met een pond andoorn liet brengen. Toen moest de slager seks bedrijven tot het meisje flauw viel, waarna de oude vrouw haar vulva, zonder dat ze het merkte, boven de pan hield, zodat de damp bij haar binnendrong. Even later kwamen twee wormen naar buiten, een zwarte en een witte.

²⁶ Laan 1981, II, 64 naar Zaunert, *WS*, 263. Briggs (1996, 265f) vertelt het geval van Marguitta le Cueffre (St Dié, 1596), die geloofde dat Marion le Masson haar behekt had met wat soep, waarin graankorrels zwart als kool zaten. Na dit gedronken te hebben voelde ze grote pijn door haar lijf en rende op en neer als een dwaze of dolle, waarna ze geheel opgezwollen raakte alsof ze zwanger was. Ze was sindsdien altijd onwel geweest, met haar buik vol met dieren die haar geen rust gaven, behalve wanneer ze koude melk dronk, terwijl ze gedwongen was dag en nacht op alle uren te eten en drinken. Ze braakte iedere ochtend zwanen en ontstoken spul uit en de dieren kon men zien rondrennen in haar lijf, als ze in bed lag. Marguitta was ervan overtuigd dat Marion haar de ziekte had bezorgd door middel van de soep en zei dat voortdurend en public. (Whatever the true nature of this illness, which had lasted five years, the sufferer had evidently fixed the blame on a female neighbour with a widespread reputation, although unusually no actual quarrel was reported. As so often, relations were close – Marion claimed that if she had given Marguitta food and drink once, she had done so a hundred times.) Cf. ID., 65: ... a case from 1624, which ended in the confession and execution of the sixty-year old widow. Eighteen months before the trial, Humbert Journal’s wife

Dat de 'lintworm' vanouds als een demonisch wezen wordt beschouwd, laat de fabel zien, die reeds voorkomt in de Griekse oudheid bij Elianus, die hem ontleende aan Hippys van Reggio (die leefde in de 5^e eeuw VC): Aesculapius sneed het hoofd af van een vrouw om haar van een lintworm te genezen en zette het dan weer terug op zijn plaats, iets waarin zijn leerlingen niet slaagden.²⁷ In Frankrijk maakt men gebruik van de melkbegeerte van slangen om ze uit het lijf van de vrouwen te lokken.²⁸

Ten Haver heeft maar één formule tegen de keelpijn (en die is dan nog onbegrijpelijk ook): *Het is de worm die hij (zij) heeft in zijn keel, schiet niet te hoog of niet te laag, gelijk Maria met haar maagdom deed*, gevolg door een weesgegroet; driemaal lezen, terwijl degene, die het opzegt, de rechterduim op de plaats houdt waar de lijder de pijn voelt.²⁹

Spreekwoorden: *Laat geen' duivel in uwen buik wassen.*³⁰ *Men moet geen' wolf in het hart (of: den buik) smoren.*³¹

Delrio zegt over het 'merkwaardige' zwijgen van heksen op de tortuur: 'Das Schweigen aber pflegt der Teufel durch körperliche Inbesitznahme des Malefikanten unter innerlichem Verschließen von Kehle und Mund in dem Maß herbeizuführen, daß er nicht erstickt wird, jedoch nicht sprechen kann. Manchmal auch indem das Organ des Gehörs so verstopft wird, daß die Angeklagten die Worte und Fragen des Richters nicht vernehmen. Beispiele für dies alles teilt Nicol. Remigius mit. (lib. Daemonolat., c.8. und 9.)'³²

Wanneer men in Tirol een kind een levende kikker onder de tong legt totdat hij dood is, dan kan het kind gedurende zijn leven aan ieder, die lijdt aan het treurige gezwel onder de tong, de *ranula*, dat op de kop van een kikker lijkt, dat gezwel wegnemen, wanneer hij hem in zijn mond blaast. Het gezwel mag pas verwijderd worden, wanneer de kikker, die men waant aanwezig te zijn, dood is; vandaar het spreekwoord: *'Wenn der Frosch die Augen aufthut, thut der Mensch*

had died after a violent illness lasting six days, during which she named Margueritte [Liegey, known as la Geline ('the hen'), beggar in southern Lorraine] as the cause. Humbert chased after the suspect to beat her but she took refuge in the house of Didier Mongenot; Mongenot's wife had at first tried to keep her out and now believed she was bewitched, because several rat-sized animals seemed to be running about inside her body.

²⁷ Cock 1919, 14, die wijst op de verwantschap van deze fabel met *KHM* 81: 'Bruder Lustig' (AT 785). BP II, 162 naar Älian, *De natura animalium* 9, 33: Van de priesters van Asklepios te Epidaurus vertelt Hippys van Rhegion, dat ze tijdens afwezigheid van de god een vrouw, die een grote worm in het lijf had, het hoofd afsneden en de worm eruit haalden, maar het hoofd niet konden terugzetten, tot Asklepius terugkeerde.

²⁸ Eckstein, in: *HDA* VI, 322 n. 339 naar Sébillot 3, 276; precies hetzelfde in Zwaben (Meier, 205 n°230).

²⁹ Haver 1964, 120 n°239 uit Tisselt naar *Ons volksleven* 7, 1896, 80: Uit de eerste zin begrijpen we in elk geval dat de worm wordt aangezien als ziekteoorzaak. Wat de tweede zin betreft, is het zeker een gewaagde veronderstelling hier een (onvolledige) parallelplaats van een Duitse formule te zien, waarin de worm weggeschoten wordt. Welke tenslotte de betekenis is van de bijzin van vergelijking, blijft volledig in het duister. Noch met een worm, noch met schieten schijnt de maagdom van Maria enig verband te hebben.

³⁰ Harrebomée III, 147: Campen, 90: *Ick en late ghienen Duyvuel in mijn buyck wassen*, Meijer, 46: *Ick en late ghienen duyuel in myn buyck wassen, ick segget mit eenen adem wt*; v. Duyse, 229: *Ik laet geen en duivel in mijnen buik wassen: ik zeg het met éenen adem uit*. Bogaert, 44: *Trien laet een duivel in haren buik wassen*; Servilius, 134: *Ten sal geen en duyvel in sijnen buyck bliuen*; De Brune, 219: *Gheen duyvel blijfter in zijn buyck*; ID., 219: *Daer zal wanneer mer wilt op achten, / Gheen duyvel in zijn buyck vernachten*; ID., 466: *Laet in uw hart gheen droes vernachten*.

³¹ Harrebomée, III, 147; De Brune, 466: *Laet in uw buyck gheen vvolfoyt vwassen*; Sartorius, VIII, 82: *Laet in uwen buyck geen Wolf wassen*; Gheurtz, 38: *Hy heeft een wulf in syn buyck*.

³² Martin Delrio, *Disquisitionum magicarum libri sex*, (ed. pr. 1599), Mainz 1604, Lib. 5, Sect. 9, (Pag.749) naar Lorey 2006, vert. Petra Nagel, *Die Bedeutung der "Disquisitionum Magicarum Libri Sex" von Martin Delrio für das Verfahren in Hexenprozessen*, Frankfurt/Main 1995, S. 258 /259. In het in 1658 uit het Frans vertaalde *The Satyrical Characters and Handsome Descriptions of the Cyrano Bergerac*, 45ff, zegt een 'supernatural magician': 'I make the witches sensible of the blowes that are given them with an Elderstick.' (Briggs 1962, 244; een methode om de zwijgende heks tot spreken te brengen).

*die Augen zu.*³³ De pad onder de tong komt voor in de beschrijving, die Teenstra geeft van de *Nikkers*: zij gelijken veel op mensen, maar zijn net zo dik als lang, hebben vooral een verbazend dik hoofd, met rode ogen, rood haar en een *padde* onder de tong...³⁴

Het in de maag hebben van vreemde voorwerpen komt tot uiting bij het braken. Zo beweert Ritsaart, de zogenaamde tovenaer in de *Klucht van Oene* van Jan Vos: 'Ik doe de menschen, as et me slechts lust [= als ik daar zin in heb], al doet et menig gruwen, / Pampier, hair, kalk, stien, kooten, knickers, neutedoppen, naelden en spelden spuwen.'³⁵

Volgens Hermann Wilcken (†1603) wordt van heksen gezegd, dat ze bij mensen padden, haren, lompen, zeugborstels, draden en schoenlappen in het lijf brengen.³⁶

James Garden meldt in zijn laatste brief aan Aubrey (d.d. 31-7-1695): 'In April last my brother being at Edinburgh saw a stabler's wife there, who had (for halfe, if not a whole year's tome) been voiding the bones of young infants with some corrupted flesh upon them, by stool, & continued so to do, albeit she was then with child; her surgeon declared to him that he had no fewer then 18 bones of on[e] kind, I suppose shoulder blades, voided by that woman after that manner. At the same time there was a young woman in that city who <had> at sundry times, vomited up as much long hair of divers colours like unto horsehair as would stuff a pillow: when the fits took her she became first very sick then[,] after some time vomited up hair & afterwards found ease: this, & a fuller account of her, my brother had from her phisitian.'³⁷

³³ Sloet 1887, 343 naar Panzer, *Beitrag*, II, 298. Het spreekwoord wil zeggen: als de mensen gaan slapen, beginnen de kikkers te kwaken; en heeft met het gezwel niets te maken.

³⁴ Teenstra 1843, 104 naar Pöhlmann, *De Waarheidsvriend*, 71.

³⁵ *Volkskunde* 6, 80 (naar de 6^e druk uit 1662).

³⁶ Wolf 1994, 467: bringen ihn Kröten, Haare, Lumpen, Sauborsten, Fäden und Schuhflecken in den Leib.

³⁷ Hunter 2001, 157f. Garden voegt toe 'stories of the same nature' als het laatste te hebben gehoord.